

MUSTAFA SUPHI VE YOLDAŞLARINI KİM ÖLDÜRTTÜ?

19 Ekim 2024

Yıldırım Koç

Türkiye komünist hareketi tarihinin en acı olaylarından biri, Mustafa Suphi ve 14 yoldaşının 28-29 Ocak 1921 tarihinde Trabzon açıklarında katledilmesidir. Bu katliam ve ardından 16 Mart 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Sovyet Rusya arasında bir antlaşmanın imzalanmasıyla, bu antlaşmanın bir maddesi gereği, Osmanlı vatandaşlarının Sovyet Rusya'daki örgütlenmeleri fiilen sona erdi.

29 Haziran 2024 tarihinde yayımladığım "Mustafa Suphi Anadolu'ya Niçin Geliyordu?" ve 26 Haziran 2024 tarihinde yayımladığım "Sovyet Rusya'nın ve Eski TKP'nin Çerkes Ethem Fiyaskosu" yazılarımda, Sovyet Rusya'nın, Anadolu'da Sovyet vatandaşları Şerif Manatov ve Ziyetullah Nevşirvanov gibi komünistler aracılığıyla nasıl bir örgütlenme yaptıklarını, bu kişilerin Yeşil Ordu ve Çerkes Ethem ile ilişkilerini özetlemiştim. Sovyet Rusya, Anadolu'daki mücadelenin önderliğini kendisine bağlı ve bağımlı komünistler tarafından ele geçirileceği gibi bir ham hayalin peşindeydi. Bu tezgahta, Bakü'de savaş esiri Osmanlı askerlerinden oluşturulan Türkiye Komünist Teşkilatı Kızıl Asker Kıtası'nın, Mustafa Suphi'yle birlikte gelen Sovyet Büyükelçilik mensuplarının ve davet üzerine Anadolu'ya gelebilecek olan Sovyet Kızıl Ordusu'nun da rolleri vardı. Bu strateji, Mustafa Kemal Paşa tarafından bozguna uğratıldı. Bu arada da, Mustafa Suphi ve yoldaşları katledildi. (24 Ağustos 2024 tarihinde yayımlanan "Türk Savaş Esirleri Aracılığıyla Devrim İhracı Projesi" yazımda bu konuda ayrıntılı bilgi vardır.)

Çerkes Ethem ayaklanması 27 Aralık 1920 günü başladı. Mustafa Suphi ve yoldaşları, Sovyet yetkililerinin üç ay erteletmesinin sonunda, 28 Aralık 1920 günü Kars'a, çok sayıda askerin de yer aldığı bir Sovyet Büyükelçilik delegasyonu ile birlikte geldi. (Elçilik delegasyonunun yarattığı kaygı ve tepki konusunda bkz. 17 Ağustos 2024 tarihli "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Sovyet Rusya Anadolu'ya Nasıl Bakıyordu?" yazım.)

Çerkes Ethem'in ihaneti 23 Ocak 1921 günü sonlandırıldı. Mustafa Suphi ve yoldaşları da 28/29 Ocak 1921 günü katledildi. Mustafa Suphi ve yoldaşlarının katledilmesi bu genel çerçevede içinde değerlendirilmelidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın devrimciliğini sorgulayanların ve O'nu suçlayanların bu tezlerini doğrulamak amacıyla öne sürdükleri konulardan biri, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının 28-29 Ocak 1921 tarihinde katledilmesinden Mustafa Kemal Paşa'nın sorumlu olduğu ve bu cinayetin onun emriyle gerçekleştirildiği iddiasıdır. Bu iddia tümüyle gerçek dışıdır. Mustafa Suphi ve yoldaşlarının katledilmesinden sorumlu olan kişi, stratejisi ve planları büyük ölçüde Mustafa Suphi tarafından bozulan Enver Paşa'dır.

Mustafa Suphi, karısı ve 14 yoldaşı 28 Ocak 1921 günü Trabzon'da, kayıkçılar kâhyası Yahya'nın verdiği bir motora bindirildi ve denize atıldı. Hemen arkalarından Yahya Kâhya'nın adamlarından Faik Reis ve arkadaşları ikinci bir motorla hareket ederek, geceye doğru Sürmene açıklarında bu gruba yetişti; Suphi'nin karısı Meryem dışında hepsini öldürdü ve denize attı.

Bu katliamı gerçekleştiren Faik Reis ve arkadaşlarıdır. Onlara talimatı veren, kayıkçılar kâhyası Yahya'dır. Ancak bu katliamı Yahya Kâhya'nın kendi başına düşünmesi ve gerçekleştirmesi olanaksız gözükmektedir.

Bu durumda, Yahya Kâhya (veya Kaptan) kimin talimatıyla bu katliamı gerçekleştirmiştir?

Bu konuda yazılı bir talimat bilinmiyor. Böyle durumlarda iki soru sorulur: Öldürülenlere kimler düşmandı? Bu kişilerin öldürülmesi kimin işine yarayabilir?

Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesi konusunda bu sorular sorulduğunda, kuşkular bir kesim üzerinde odaklanıyor.

Bu konuda yapılan bazı önemli çalışmalar vardır.

Önemli, kapsamlı ve güvenilir bir çalışma, Yrd.Doç.Dr.Yavuz Aslan'ın *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi, Türkiye Komünistlerinin Rusya'da Teşkilatlanması (1918-1921)* kitabıdır. Bu kitabın 22 sayfalık bölümü "Mustafa Suphi ve Arkadaşlarını Kim Öldürttü?" başlığını taşımaktadır. (Aslan,1997;338-359)

Aynı değerde diğer bir çalışma, Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)* kitabıdır. Bu kitabın da 20 sayfalık bölümü Mustafa Suphi'ye ilişkindir (Tunçay,2009;326-345). Rasih Nuri İleri'nin 1970 yılında yayımlanan *Atatürk ve Komünizm* kitabında bu konuda bir bölüm bulunmaktadır. Emel Akal'ın *Toplumsal Tarih Dergisi'nin* Ekim 2001 tarihli sayısında yayımlanan "Dr.Şefik Hüsnü'nün Bir Konuşmasında ve İttihat ve Terakki Erkânının Yazışmalarında Mustafa Suphi" makalesinde ilginç ve benim de katıldığım değerlendirmeler bulunmaktadır. (Akal,Ekim 2001;6-12) Ergün Aybars'ın "Mustafa Subhi'nin Anadolu'ya Gelişi, Öldürülüşüyle İlgili Görüşler ve Erzurum'dan Trabzon'a Gidişyle İlgili Belgeler" makalesi de çeşitli belgelerin derlendiği önemli bir çalışmadır. (Aybars,Ergün, A.Ü.DTCF, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIII/24, 1979-1980;88-104)

Bu yayınlar ışığında, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının katledilmesine ilişkin bir değerlendirme yapılabilir.

Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesi olayında Kazım Karabekir Paşa'yı ve Erzurum Valisi Hamit Bey'i sorumlu tutan araştırmacılar da vardır.

Radmir Platonovich Korniyenko, Moskova'da 1965 yılında basılan *Türkiye'de İşçi Hareketi (1918-1963)* isimli kitabında, bu olaydan Kazım Karabekir Paşa'yı sorumlu tutmaktadır. (Bu kitabın İngilizcesi ABD Ticaret Bakanlığı tarafından 1967 yılında yayımlanmıştır: *The Labor Movement in Turkey, 1918-1963* (Korniyenko,1967;22)

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuda bir sorumluluğu ve hatta bilgisi olması olasılığı çok düşüktür; bu konuda belgelere dayalı hiçbir iddia bulunmamaktadır.

Anadolu'da milli ordu ilk başarısını 10-11 Ocak 1921'de Birinci İnönü Savaşı'nda Yunan ilerlemesini durdurarak vermişti. Mustafa Kemal Paşa'nın önemli miktarda askeri malzemeye ve paraya ihtiyacı vardı. Sovyet Rusya bu konudaki tek önemli kaynaktı. Sovyet Rusya'ya 1918 yılında aralarında ABD, İngiltere, Fransa ve Japonya'nın da bulunduğu 14 ülkenin ve Beyaz Orduların saldırısı, 1920 Kasım'ında Sovyet Rusya'nın zaferiyle sonuçlanmıştı. Sovyet Rusya'nın eli rahatlamıştı.

Üçüncü Enternasyonal'in Temmuz-Ağustos 1920'de toplanan ikinci kongresinde, Avrupa'daki devrim mücadelesinden umut büyük ölçüde kesilmiş, kapitalizmi yenmenin yolunun sömürgelerde ayaklanmalar örgütlemekten geçtiğine karar verilmişti.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, 14 Ocak 1921'de Çerkez Ethem'e karşı bir hareket başlatmış ve 21 Ocak'ta Çerkez Ethem'in birlikleri teslim olmuş, Çerkez Ethem Yunanlılara sığınmıştı. Milli güçler çift başlılıktan kurtulmuştu.

Milli hükümet gücünü kanıtlamıştı; ancak Anadolu'nun silaha ve paraya ihtiyacı vardı.

Mustafa Kemal Paşa için Mustafa Suphi ve arkadaşları önemli bir tehdit oluşturmuyordu. Bakû'da oluşturulan Türk Kızıl Alayı ise yalnızca 13 subay ve 350 erden

ibaretti. Eratın bir bölümü de Hintli, Nahçıvanlı ve İranlı idi. Mustafa Suphi'nin böylesine bir askeri güçle Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne alternatif bir yapı oluşturabilmesi olanaklı değildi. (TKP kaynaklarında 1920 yılı sonlarında "Kızıl Asker Kamunist Fırkasına Kayıt ve Kabulü Edilenlerin Esamisi" listesinde 110 kişi bulunmaktadır. (Demirel, Yücel, *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1*, TÜSTAV Yay., İstanbul, 2004;297-301)

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ilk önemli anlaşmasını 16 Mart 1921 günü Sovyet Rusya ile imzaladı: "Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması". Bu antlaşmanın hemen ardından da Sovyet Rusya yardımı başladı. Sovyet Rusya, Kurtuluş Savaşı boyunca, belirli kesintilerle ve özellikle Sakarya Zaferi sonrasında, Türkiye'ye 37.812 tüfek, 324 ağır ve hafif makineli tüfek, 44.587 sandık mermi (62.986.000 adet), 66 top, 141.173 top mermisi verdi. Sovyet Rusya kaynaklarına göre ayrıca 1500 kılıç ve 20.000 gaz maskesi de verildi. Sovyet resmi belgelerine göre ayrıca toplam 10 milyon altın ruble yardım yapıldı. (Müderrişoğlu, A., *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Maliye Bak. Yayınları, Ankara, 1974;545-9)

Sovyet Rusya'nın Lenin daha sağlıklıyken Mustafa Suphilerin öldürülmesi sonrasında bu yardımı yapması, bu konuda Mustafa Kemal Paşa'yı suçlamadıklarının da bir göstergesidir.

Mustafa Suphi yaşamının ilk döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişki içindeydi; Paris'te öğrenciyken İttihatçıların Tanin Gazetesi'ne muhabirlik yapmıştı. Daha sonra İttihat ve Terakki karşıtı oldu; 15 Temmuz 1912 tarihinde İstanbul'da Yusuf Akçura ve arkadaşları tarafından kurulan Milli Meşrutiyet Fırkası'na katıldı. Bu örgüt, açıktan açığa Türkçülük yapan ilk siyasi partiydi. Bu siyasi çalışmanın bir parçası olarak İfham Gazetesi'ni çıkardı. 1913 yılında Sinop'a sürgün edildi. 24 Mayıs 1914 tarihinde de buradan Rusya'ya kaçtı. Bu tarihteki amacı da Bakû'da bir "Türklük Fırkası" kurmaktı.

Ancak daha sonra savaş çıkınca Rusya'da tutuklandı ve Moskova yakınlarında bir kente yerleştirildi. 9 Eylül 1915 tarihinde ise Ural'a gönderildi. Burada Bolşeviklerle ilişki kurdu ve aynı yıl Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne katıldı. 1917 Ekim Devrimi sonrasında Moskova'ya geldi.

Mustafa Suphi, 1918 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde bir kampanya başlattı. Nisan 1918'de yayımına başladığı Yeni Dünya Gazetesi'nde İttihatçılar aleyhinde ağır suçlamalarda bulundu.

Azerbaycan henüz Bolşeviklerin hakimiyeti altında değilken, 1919 yılı sonlarında Bakû'da bir Türk Komünist Fırkası kuruldu. Bu örgütte eski İttihatçılar ağırlıktaydı. Mustafa Suphi 27 Mayıs 1920'de Bakû'ya gelir gelmez, bu partiyi dağıttı, bu partideki İttihatçıları tasfiye etti. Böylece Bolşeviklerden destek alma çabası içindeki Enver Paşa ve arkadaşlarının projesini engelledi.

Mustafa Suphi, Bolşevik Partisi Merkez Komitesi'ne yazdığı bir raporda, Enver Paşa ve arkadaşlarını "turneye çıkmış sanatçılar"a benzetti ve onlar aleyhinde görüş bildirdi.

Enver Paşa, 1920 Eylül'ünde Bakû'da toplanan Doğu Halkları Birinci Kongresi'ne katıldı. "Bakû Kongresi esnasında Mustafa Suphi'nin Enver Paşa aleyhinde tezahüratlar yaptırması ve ona karşı takındığı menfi tavırlar, İttihatçılar ile Mustafa Suphi arasındaki düşmanlığı artırmıştır." (Aslan,1997;356)

Doğu Halkları Kongresi sonrasında Bakû'da Enver Paşa'nın yanında olan iki İttihatçı, Küçük Talat (Muşkara) ve Yeni Bahçeli Nail Beyler Trabzon'a geldiler. "Küçük Talat ve Nail Beylerin bazı özel görevlerle Enver Paşa tarafından Anadolu'ya gönderildiği muhakkaktır. (...) Özellikle Küçük Talat'ın Trabzon'da görevlendirildiği ve Enver Paşa'nın Türkiye'ye gelişi

öncesi Trabzon'da ortamı hazırlamak gibi bir vazifesi olduğu anlaşılmaktadır.” (Aslan,1997;357-8)

Trabzon'da etkili bir kişi olan Yahya Kâhya da Enver Paşa'nın adamıydı. “Yahya Kâhya Enver Paşa'ya yardım ederek Mustafa Kemal'i devirmeye teşebbüs suçundan Sivas'ta yargılanmış”tı. (Aybars,1979-1980;91)

Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın başarısızlığına oynuyordu. İttihatçı karşıtı ve Enver Paşa düşmanı Mustafa Suphi'nin varlığı, Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'in yenilgisi sonrasında planladığı Anadolu hareketinin önünde büyük bir engeldi. Ayrıca bu günlerde Birinci İnönü Savaşı kazanılmıştı (10-11 Ocak 1921). Varlığını ve gücünü bir ölçüde kanıtlayan Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Sovyet Rusya'dan silah, cephane ve altın alabilmesinin önü açılmıştı. Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesi, Milli Hükümet'e Sovyet yardımını önleyebilir, Mustafa Kemal Paşa'yı zor durumda bırakabilir; Enver Paşa'nın önünü açardı. Nitekim, Küçük Talat Bey'in Halit Paşa'ya yazdığı mektupta, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesinden Anadolu'yu sorumlu tutan bir bilginin Sovyet Rusya'ya aktarılması önerilmektedir.

Bütün bunlar düşünüldüğünde, Yahya Kâhya'yı azmettirenin, Küçük Talat Bey aracılığıyla Enver Paşa olduğu kanısı ağırlık kazanmaktadır.

Nitekim Enver Paşa, 24 Şubat 1921 tarihli bir mektubunda, Mustafa Suphi'nin öldürülmesini şöyle değerlendirmekteydi:

“Komünist Partisi Reisi Suphi Bey, **Bakü'de aleyhimde bulunduğu için** biçareyi Trabzon'da evvelâ karla, tükürükle hamallar epeyce ıslattıktan sonra bir motorbotla Batum'a iade etmek üzere yola çıkarmışlar. Halbuki yanında yüz yirmi bin Rus altını olduğundan kendisini zanlarınca yolda öldürmüşler paralarını almışlar. Mamafih **bunu benim için yaptıklarından memnun olduğumu** ve başkasına söylememelerini tembih ettim. Bence düşman da olsa, madem ki Müslüman, böyle olmamalıydı. Fakat ne çare, yazılan çekilirmiş.” (Murat Bardakçı, *Enver*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s.241;241)

Mustafa Kemal Paşa da, Sovyet Rusya da, Mustafa Suphi'nin ve Enver Paşa'nın birbirlerine ne kadar düşman olduğunu yakından biliyordu. Mustafa Kemal Paşa ile Mustafa Suphi arasındaki yazışmalarda ise görünürde bir düşmanlık söz konusu değildi. Sovyet Rusya'nın, Anadolu'daki mücadelenin önderliğini ele geçirme stratejisinde Mustafa Suphi'nin önemli bir rolü vardı. Sovyet Rusya'nın finansal ve askeri yardımının Mustafa Suphi aracılığıyla yapılması, Mustafa Suphi'nin eline büyük bir güç verecek, Mustafa Kemal Paşa'nın bağımsızlıkçı tavrına darbe indirecekti. Mustafa Kemal Paşa da, zekası ve etkili istihbarat ağı sayesinde, bu amaçtan haberdardı. Enver Paşa'yı çok iyi tanıyan Mustafa Kemal Paşa, İttihatçıların gizli örgütlenmesinin çok güçlü olduğu Trabzon'a gönderilen Mustafa Suphi ve yoldaşlarının başına neler gelebileceğini herhalde tahmin edebiliyordu. Sovyet Rusya'nın Anadolu'da yönetimi ele geçirme stratejisi, Çerkez Ethem'in güçlerinin bozguna uğratılması ve Çerkez Ethem'in ihanetiyle zaten 1921 yılı Ocak ayında çökmüştü. Sovyet Rusya da, Anadolu'ya yönelik stratejisinin iflası sonrasında, Mustafa Suphi'yi kimin öldürttüğünü tahmin edebildiği için, 16 Mart 1921 günü Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle antlaşma imzaladı; Enver Paşa'nın hanesine de olumsuz bir not düştü.

Mustafa Suphi'nin ve yoldaşlarının katledilmesi konusunda Mustafa Kemal Paşa'ya yöneltilen eleştiri ve suçlamalar tümüyle haksızdır. Tarihin ilginç bir cilvesi şudur: Mustafa Suphi, Sovyet Rusya'da Enver Paşa aleyhinde yürüttüğü propaganda ve çalışmalarla, Mustafa Kemal Paşa'ya dolaylı olarak yardımcı olmuştur. Enver Paşa'nın Mustafa Suphi'yi öldürtmesi ise, Mustafa Kemal Paşa'nın işini kolaylaştırmış, Sovyet Rusya'nın Anadolu'da yönetimi ele geçirme stratejisine ciddi bir zarar vermiştir. Enver Paşa ile Mustafa Suphi işbirliği yapmış olsalardı, Mustafa Kemal Paşa'nın işi çok daha zor olabilirdi.